

ЛИТЕРАТУРА

1. Конституція України. -К.: Юринком, 1996.
2. Михайленко А.Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан. -К.: Юринком Интер, 1999. -448 с.
3. Тертышник В.М., Слинко С.В. Теория доказательств: Учебное пособие. -Харьков: Арсис, 1998. -256 с.
4. Гошовский Н.И., Кучинская Е.П. Потерпевший в

уголовном процессе Украины. -К.: Юринком Интер, 1998. -192 с.

5. Белозеров Ю.Н. Возбуждение уголовного дела: Учебно-метод. пособие. -М.: Юридлит, 1976. -134 с.

6. Григорьев В.Н. Обнаружение признаков преступления органами внутренних дел. -Ташкент: РИВС, 1990. -98с.

Поступила в редколлегию 19.04.2004

КУЛЕШОВА Е.М. ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ
Розглянуто особливості різних видів приховання злочинів.

KULESHOVA E.N. QUESTION OF CLASSIFICATION SUBJECTS OF COUNTERACTION TO INVESTIGATION
Features of various kinds of concealment of crimes are considered.

УДК 81'38:343.13

А.А. ЛУЦЕНКО

Національний університет внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВНИХ І СТИЛІСТИЧНИХ ПРАВИЛ У КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНІ

Аналізуються мовні та стилістичні невідповідності тексту Кримінально-процесуального кодексу України вимогам юридичної техніки, неналежне дотримання яких призводить до неоднозначного сприйняття правових норм та ускладнення їх усвідомлення.

Ш. Монтеск'є, створивши відомий твір "Дух законів", не вникаючи детально в юридичну техніку, вказував, що слова законів повинні пробуджувати в усіх людей одні й ті ж ідеї, ніколи не слід вживати в законі невизначених понять, стиль законів повинен відрізнятися точністю і стислістю... [1, с.651]. Культура законотворчості передбачає логічний, послідовний виклад тексту закону, суворо витриманий професійний стиль та мову закону, і разом з тим його простоту, зрозумілість та доступність. Важко переоцінити значення стилю і мови в кримінально-процесуальній законотворчості, тому що помилково побудоване формулювання, його неоднозначність, розрив між думкою та її текстуальним вираженням, неправильно або недоцільно використаний термін здатні зумовити тяжкі, іноді трагічні наслідки. Порушення логіки закону, лінгвістичні та стилістичні помилки й неточності, зумовлюють додаткові тлумачення і роз'яснення, доповнення, викликають численні запитання, марну витрату часу, є підґрунтям для тяганини та службових зловживань. Чим досконаліший текст закону, тим менше він викликає ускладнень при реалізації [2, с.89]. Саме тому мова і стиль становлять основу кримінально-процесуальної законотворчості.

Питання юридичної техніки законодавчих актів знайшли своє відображення в працях багатьох науковців (А.С. Піголкін, В.М. Савицький, О.Ф. Скакун, А.А. Ушаков та ін.), але їх дослідження мають загальнотеоретичний характер. Рекомендації щодо вдосконалення юридичної техні-

ки кримінально-процесуального закону знаходимо в роботах В.М. Демченка, В.М. Стратонова, Г.Й. Васильєвої; разом з тим дана проблема залишається мало розробленою, і тому потребує подальшого вивчення та вдосконалення.

Безумовно, що навіть ґрунтовна наукова розробка теми "юридична техніка кримінально-процесуального закону" не гарантує ідеальної моделі відповідності змісту і форми КПК України, єдності "явище-поняття-термін". Такий ідеал навряд чи буде існувати. Обмеженість людського мислення в пізнанні і відображенні соціальних явищ, складність процесу формування і вираження думок через мову закону, багатство і варіантність української літературної мови та разом з тим поширеність іншомовних слів є об'єктивними і суттєвими перепонами на шляху до досягнення ідеальної моделі КПК України.

У процесі пошуку оптимального співвідношення між змістом і формою кримінально-процесуального закону можна мінімізувати різночитання в його тексті, уніфікувати застосування його норм. Наближений до "ідеалу" кодекс, якщо абстрагуватися від його соціальної обумовленості, уявляється написаним літературною українською мовою, зрозумілою громадянам і юристам. Для цього необхідно дотримуватися необхідних основ законодавчого стилю.

Мовні правила, яким, на думку більшості теоретиків права і філологів, повинен відповідати текст законів, розділяються на загально лінгвістичні, термінологічні, синта-

ксихні та стилістичні.

Найголовніше правило загально лінгвістичного характеру: створення оптимального тексту для найкращого сприйняття адресатом виражених мовними засобами правових норм. Воно є найбільш загальним і в подальшому конкретизується у власне термінологічних, синтаксичних і стилістичних правилах. Загально лінгвістичними правилами є принципи:

- доступності (текст закону повинен максимально легко бути доступним будь-якому адресатові);
- зрозумілості (в законодавчих текстах повинні виключатися багатозначність і нелогічні зв'язки між складовими частинами);
- економії (текст закону повинен визначатися оптимальним обсягом, який виключає як недосказаність, так і логічну надмірність);
- виразності (мовні засоби, які використовуються для вираження норм права в конкретному нормативному акті, повинні бути адекватні методу правового регулювання);
- когезії та когерентності (вимога відповідної формальної та змістової зв'язаності речень у межах абзацу або іншого структурного елементу правового тексту (частини, статті тощо);
- дотримання в нормативному тексті граматичних правил.

Термінологічні вимоги мають на меті обґрунтувати вживання в законі конкретних термінів, що позначають ті чи інші поняття. До них належать:

- ясність, однозначність, апробованість практикою, економічність вираження, експресивна нейтральність, відсутність конотації (додаткове смислове навантаження терміну, викликане соціокультурними факторами);
- правило "одне поняття-один термін".

Синтаксичні вимоги (що стосується словосполучень і речень) передбачають таке:

- всі члени речення повинні бути узгоджені між собою відповідно до мовних норм;
- конструкції речень не повинні бути занадто складними, але й не штучно скороченими;
- слід прагнути до відносної простоти пунктуації. Словосполучення, синтаксичні конструкції (з одного боку) і форми, що виражають, як правило, деяке нестійке поняття (з іншого), повинні відповідати як синтаксичним, так і термінологічним вимогам.

Стилістичні правила юридичної техніки пов'язані зі стилістикою – сферою лінгвістики, яка досліджує функціонування (або способи використання) мовних одиниць і категорій в межах літературної мови відповідно до функціонального розшарування в різних умовах мовного спілкування. Офіційно-діловий стиль взагалі та законодавчий підстиль, зокрема, мають ряд особливостей, їм притаманні точність, певна "сухість" (відсутність експресії). Основними стилістичними принципами юридичної техніки є лексико-морфологічна селекція. Для законодавчого тексту з усього словникового запасу мови відбирають слова, що найбільше підходять для виразу правових норм.

У тексті закону слід уникати рідко вживаних слів, архаїзмів, неологізмів, варваризмів, просторіччя і вульгаризмів, жаргонних слів, а також синонімів у межах однієї й

тієї ж галузі права. Неприпустима й омонімія (позначення в межах одного акту за допомогою одного й того ж слова різних понять). Слід звернути особливу увагу на використання сполучників, правильне використання dokonаних і недokonаних форм дієслова, віддієслівних іменників і прикметників.

Стойкість способів вираження норм у текстах законів проявляється, зокрема, у використанні визначеного законодавцем певного набору мовних кліше – стандартних формулювань, які склалися під впливом багатолітньої практики, недопущення мовної недостатності та надмірності. Правова норма повинна бути виражена максимально повно і чітко. Надлишковими, з точки зору мови, слід вважати всі норми, які містять казуїстичний перелік тих чи інших осіб (речей, діянь) і закінчуються звертаннями типу "та ін.", "тощо". Така побудова норм не придатна через нульову семантичну (смилову) цінність.

Звернення до сучасного кримінально-процесуального законодавства дає нам парадоксальну картину нехтування законодавцем рекомендацій вчених. Наявність численних невідповідностей в тексті КПК України 1960 року вимагам юридичної техніки дає підстави назвати його юридично недосконалим.

Найбільш поширеним негативним явищем кримінально-процесуального закону є калькування – безпосереднє перенесення граматичних форм однієї мови на ґрунт іншої. В даному випадку російські конструкції оформлюються в українські словотвірні моделі [3, с.124-127].

КПК України містить ряд статей, зміст яких розкривається за допомогою нечітких формулювань, громіздких конструкцій та ненормативних словосполучень, що значно ускладнює розуміння їх змісту. Наприклад: розмір застави, як запобіжного заходу, встановлюється за правилами, викладеними у ч.2, ст.154¹ КПК України. Критерієм визначення розміру застави законодавець визначив ступінь тяжкості вчиненого злочину та наявність чи відсутність у особи, щодо якої обирається запобіжний захід, судимості. Так, щодо особи, обвинуваченої у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, розмір застави не може бути меншим однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Це означає, що застава в розмірі не менше однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян має встановлюватися щодо особи, обвинуваченої у вчиненні будь-якого злочину, верхня межа покарання у вигляді позбавлення волі, яке перевищує п'ять років, незалежно від того, якою є нижня межа цього покарання, а також незалежно від наявності чи відсутності судимості в особи. Такою особою може бути обвинувачений та підсудний (виходячи з того, що поняття "особа, обвинувачена у вчиненні злочину" є ширшим за поняття "обвинувачений").

Далі законодавець встановлює розмір застави щодо особи, обвинуваченої у вчиненні іншого тяжкого або особливо тяжкого злочину, чи раніше судимої особи – він не може бути меншим п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. У даному випадку поняття "раніше судима особа" та "особа, що має судимість" не рівнозначні, адже не всі раніше судимі особи мають судимість. Припинення судимості анулює всі кримінально-правові та

загально правові наслідки засудження і призначення покарання.

Особа, судимість якої погашена або знята, не повинна відчувати жодних негативних наслідків колишньої судимості. Врахування погашеної чи знятої судимості при вирішенні будь-яких питань, зокрема, при характеристиці особи, суперечить самій суті інституту припинення судимості та є неприпустимим.

Межі чинності кримінально-процесуального закону за колом осіб визначаються ч.3, ст.3 КПК України, де наведено перелік осіб, щодо яких застосовуються норми кримінально-процесуального законодавства при провадженні в кримінальних справах на території України. Це іноземні громадяни – за винятком тих, які користуються правом дипломатичної недоторканості, а також особи без громадянства. Оскільки в Україні законодавство за аналогією не застосовується, а ст.19 Конституції України затверджує, що органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі та в межах повноважень, що визначено законами, а ч.3 ст.3 КПК України не уповноважує органи і посадових осіб, які ведуть та безпосередньо здійснюють кримінально-процесуальне провадження, застосовувати норми КПК щодо громадян України. Отже, посилення на норми КПК України 1960 р. при провадженні у справах про злочини громадян України до усунення даної прогалини є безпідставним і незаконним. В. Лазарєв зауважує, що необхідно раз і назавжди відмовитися від безумовного тезису про те, що прогалини в законі заповнюються судами чи іншими органами в процесі застосування права. Усунути прогалину в законі можна лише шляхом додаткової законотворчості [4, с.107].

Ч.2 ст.231 КПК України передбачає можливість зміни у деяких випадках прокурором (його заступником) обвинувачення у справі, що надійшла до нього з обвинувальним висновком, шляхом складання постанови про внесення змін до обвинувального висновку. Проте, ст.ст.229, 230 КПК України в категоричній формі вимагають від прокурора (його заступника) у разі незгоди з обвинувальним висновком, скласти новий обвинувальний висновок і вилучити зі справи раніше складене, не передбачаючи жодних альтернатив. З метою усунення даного протиріччя, доцільніше було б п.1 ч.1 ст.229 КПК України замінити двома іншими: "1) затверджує обвинувальний висновок; 1^а) складає новий обвинувальний висновок, а у випадках, передбачених ч.2 ст.231 цього Кодексу, виносить постанову про внесення до нього змін".

Не приведені у відповідність з нормами КК України також і п.6 ч.1 ст.433 КПК України, де вживається застаріле поняття "підмовник", хоча у новому кримінальному законодавстві введено поняття "підбурювач".

У кримінально-процесуальному законі існують також відсилаючі норми, в яких робиться неправильне посилання або посилання на неіснуючу частину статті КПК України (п.6 ч.1 ст.6 КПК України, в якій робиться посилання на виключену ч.5 ст.27 КПК України, а також ст.216 КПК України, яка містить невірне посилання на ч.3 ст.236⁶ КПК України).

Кримінально-процесуальний закон містить ряд норм, викладених у надмірно категоричній формі, що усклад-

нює їх тлумачення. До них можна віднести, зокрема, ч.10 ст.106 КПК України, де зазначається, що затримання підозрюваного у вчиненні злочину не може тривати більше сімдесяти двох годин, при цьому ч.8 ст.165² КПК України передбачає можливість продовження цього строку до десяти, а у деяких випадках – до п'ятнадцяти діб.

Наведений аналіз дозволяє зробити певні висновки, а саме: важливо не просто дотримуватись правил юридичної техніки, але й витримувати загальний стиль законодавства. Захаращеність його декларативними положеннями, закличками, побажаннями тощо девальвують юридичні засоби впливу на суспільні відносини.

Крім того, в тексті КПК України 1960 року трапляються ненормативні словосполучення й неюридична термінологія, що знижують його юридичну досконалість. Наприклад: розшукні дії (ч.3 ст.114 КПК України), нові особи (ч.2 ст.275 КПК України), попередня стаття (ст.287, ч.1 ст.299 КПК України), допитані свідки не зносилися з недопитаними (ст.293 КПК України), судова справа (ч.3 ст.407 КПК України), способи злочину (ч.3 ст.426 КПК України), справа про неповнолітнього (ч.1 ст.439 КПК України) тощо.

Недосконалість юридичної техніки зустрічаємо і при внесенні змін до КПК України. Візьмемо, наприклад, Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2003 від 30.01.2003 р. Рішенням визнано неконституційними зміст ч.6 ст.234 і ч.3 ст.236 КПК України. Аналогічний зміст має і ч.4 ст.110 КПК України, проте про визнання її неконституційною у вищесказаному Рішенні Конституційного Суду України не йдеться [5, с.6].

Таким чином, поряд із приведенням нового КПК України відповідно до міжнародних стандартів, досягнень вітчизняної та зарубіжної науки в галузі процесуального права, потреб слідчої та судової практики законодавець повинен звернути увагу на його юридичну досконалість – з тим, щоб виключити використання неюридичної термінології у тексті нового кримінально-процесуального закону, а також не допустити декларативних і колізійних норм, тавтологій, нечітких формулювань, громіздких конструкцій, різноманітних стилістичних помилок, які ускладнюють усвідомлення тексту чинного КПК України, його роз'яснення (тлумачення) і реалізацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Монтескье Ш. Избранные сочинения. –М.: Госполитиздат, 1955.
2. Законодательная техника /Под ред. Д.А. Керимова. –Л.: Изд-во Ленинград ун-та, 1965.
3. Демченко В., Стратонов В. Кримінально-процесуальний закон: стилістичні проблеми // Право України. –2002. –№ 11. –С.124-127.
4. Общая теория права и государства: Учебник /Под ред. В.В. Лазарева. –М.: Юристъ, 2001. –520 с.
5. Рішення Конституційного Суду України від 30.01.2003 р., № 3-рп/2003 // Урядовий кур'єр. –2003. –№ 32.

Надійшла до редколегії 20.04.2004

ЛУЦЕНКО А.А. ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ ЯЗЫКОВЫХ И СТИЛИСТИЧЕСКИХ ПРАВИЛ В УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМ ЗАКОНЕ
Анализируются языковые и стилистические несоответствия текста Уголовно-процессуального кодекса Украины требованиям юридической техники, несоблюдение которых влечет неоднозначное восприятие правовых норм и усложнение их осознания.

LUTSENKO A.A. FEATURES OF REALIZATION OF LANGUAGE AND STYLISTIC RULES IN THE CRIMINAL-REMEDIAL LAW
Language and stylistic discrepancies of the text Criminal-Procedural Code of Ukraine with the requirements of law technique which non-observance attracts ambiguous perception of rules of law and complication of their comprehension are analyzed.

УДК (477)343.21(094.4)

Ю.В. ОГАРЕНКО

Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого

СТАТТЯ 43КК УКРАЇНИ ТА ЇЇ СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ

Досліджені історичний генезис та порівняльно-правовий аспект факторів, що зумовили появу в КК України 2001 року статті 43.

Стаття 43 КК України вперше в кримінальному законі визначає правову природу діяльності при виконанні спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації, відносячи її до обставин, що виключають злочинність діяння. Так, її ч.1 передбачає, що не є злочином вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності.

Частина 2 ст.43 встановлює, що особа, зазначена у частині першій цієї статті, підлягає кримінальній відповідальності лише за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєданого з насильством над потерпілим або тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного з спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків. Частина 3 цієї статті закріплює межі кримінальної відповідальності таких осіб: особа, яка вчинила злочин, що передбачений частиною другою цієї статті, не може бути засуджена до довічного позбавлення волі, а покарання у виді позбавлення волі не може бути призначене їй на строк більший, ніж половина максимального строку позбавлення волі, передбаченого законом за цей злочин.

Таким чином, ст.43 КК України у ч.2 та ч.3 вперше спеціально встановлює підстави та межі кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочин при виконанні спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації. Саме тому дослідження факторів, які зумовили появу в КК України цієї статті за допомогою, в першу чергу, системно-структурного, історичного та порівняльно-правового методів, є важливим як для правильного її застосування на практиці, так і для з'ясування шляхів її по-

дальшого вдосконалення.

Слід відмітити, що до прийняття КК 2001 року діяльність осіб по виконанню спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації було врегульовано лише нормами кримінально-процесуального законодавства та спеціальними нормативними актами, зокрема, Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність". При цьому були врегульовані лише права та обов'язки, тобто правовий статус осіб, що виконують зазначене завдання, питання ж особливостей їх кримінальної відповідальності за вчинення злочинів під час перебування у складі таких груп чи організацій залишалося відкритим. Закон лише декларував певні правові гарантії для осіб, які виконують зазначене завдання. Конкретне ж змістове наповнення поняття таких гарантій отримало саме з прийняттям у новому КК ст.43.

Подібний принцип врегулювання діяльності зазначених осіб був властивий вітчизняному законодавству і протягом всієї історії його існування. Тобто, законом було встановлено повноваження компетентних органів здійснювати проникнення своїх агентів або здійснювати вербування осіб з метою попередження чи розкриття особливо небезпечної злочинної діяльності. При цьому, як правило, відповідні нормативні акти закріплювали лише визначення, хто може бути агентом, а також коло прав та обов'язків цих осіб, не регламентуючи підстави та особливості призначення їх до кримінальної відповідальності.

Зокрема, у 1711 році вперше Петром I було здійснено спробу законодавчого регулювання діяльності органів, які протидіють злочинності. Він видав указ, яким засновувався спеціальний орган по боротьбі зі злочинністю. У цьому указі Сенату пропонувалося "обрати обер-фіскала, людину добру і розумну (з якого чину ні є)". Тут містилося і визначення його обов'язків: "повинен він над усіма справами тайно наглядати і провідувати про неправий суд, також в